

O‘ZBEKISTONDA MAHALLIY VAKILLIK ORGANLARI TOMONIDAN HOKIM FAOLIYATINI NAZORAT QILISHNING HUQUQIY MEXANIZMI

Shukurov Dilshod Shokir o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti Ommaviy axborot vositalari huquqi bo‘limi
magistranti

Annotatsiya

Insonparvar huquqiy demokratik davlat bunyod etishni o‘z oldiga asosiy maqsad qilib qo‘ygan mustaqil O‘zbekiston Respublikasida mahalliy vakillik organlari faoliyatini tadrijiy asosda bosqichma-bosqich rivojlantirish bo‘yicha ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Mahalliy vakillik hokimiyati huquqiy demokratik davlatning asosiy belgilaridan biri bo‘lib, fuqarolarning o‘zlari saylagan vakillari orqali bilvosita davlat boshqaruvida ishtirok etish huquqini amalga oshirishning muhim kafolati bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur maqolada mahalliy vakillik organlari tomonidan hokim faoliyatini nazorat qilishning ayni vaqtda mamlakatimizda amalda bo‘lgan huquqiy mexanizmlari va ularni takomillashtirish masalalari haqida so‘z yuritiladi. Bu ishda kuzatish metodidan foydalanildi. Ushbu maqolada ilgari surilgan takliflarni qonun ijodkorligi jarayonida, shuningdek, mahalliy davlat hokimiyati faoliyatida qo‘llash mumkin.

Kalit so‘zlar: huquqiy davlat, demokratiya, mahalliy boshqaruv, mahalliy davlat hokimiyati, vakillik organlari, hokim, xalq deputatlar kengashi, nazorat qilish.

Jahon xaritasida mustaqil O‘zbekiston Respublikasi paydo bo‘lgach, milliy, tarixiy an‘analarimiz, qadriyatlarimizga asoslanib, mahalliy davlat hokimiyatining o‘ziga xos modeli yaratildi. Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug‘aniyevich Karimov ta‘kidlaganlaridek: *"Joylarda vakillik hokimiyati va ijro hokimiyati organlarini tuzishdagi asosiy maqsad: birinchidan; shu joylarda davlat organlarini tuzishda aholining ishtirokini ta‘minlash, ikkinchidan; mahalliy ahamiyatga ega masalalarni bamaslahat, ko‘pchilik bo‘lib muhokama qilish va to‘g‘ri qaror qabul qilish,*

uchinchidan; ijro hokimiyati organlari faoliyati ustidan mahalliy miqyosda nazorat o‘rnatish edi”⁶. Ushbu fikrlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining 7-moddasida ifodalangan: “*xalq-davlat hokimiyatining birdan-bir manbai*” prinsipiga hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 21-moddasi 1-qismida belgilangan “*har bir inson bevosita yoki erkin saylangan vakillar vositasi orqali o‘z mamlakatini boshqarishda qatnashish huquqiga ega*” normasiga bevosita bog‘liq. Mustaqilligimizning dastlabki kunlarida, ya’ni 1992-yil yanvardan boshlab viloyat, tuman va shaharlarda joylardagi vakillik hamda ijroiya-boshqaruv hokimiyatiga rahbarlik qiluvchi hokimlik lavozimi joriy etildi. Hokimliklar mahalliy ahamiyatga molik barcha masalalarni umumdavlat nuqtai nazaridan va hududda yashayotgan fuqarolarning manfaatlariga asoslangan holda hal qilishlari belgilab qo‘yildi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XXI bobida mahalliy davlat hokimiyatining asoslari ifodalangan. Mazkur bobda viloyatlar, tumanlar va shaharlarda hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari bo‘lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko‘zlab o‘z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etishi, mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga kiradigan masalalar, ularning vakolat muddati, hisobdorligi, mansabdor shaxslarni lavozimga qo‘yilishi, javobgarligiga oid normalar o‘z ifodasini topdi⁷.

Hozirda O‘zbekiston Respublikasida faoliyat olib borayotgan xalq deputatlari Kengashlari va hokimlar, faoliyatining tashkiliy shakli va uslublari o‘z funksiya va vakolatlarini har xil tashkiliy shakllardan foydalanib amalga oshiradilar. Davlat hokimiyati organlari va hokimlar oldida turgan vazifalar deputatlar, hokimlik apparati, jamoatchilik vakillari tomonidan bajariladi. Xalq deputatlari Kengashlari faoliyatining tashkiliy shakllari – bu yuqorida ko‘rsatilgan shaxslar va organlarning xalq deputatlari Kengashlari funksiya va vakolatlarini amalga oshirishda qatnashish vositalaridir. Ular yordamida xalq deputatlari Kengashlari va hokimliklardagi ichki

⁶ Karimov I. A. O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda. - T.: O‘zbekiston, 2000. - B.207.

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

tashkiliy munosabatlar ham, ular tomonidan davlat, xo‘jalik va ijtimoiy-madaniy qurilishga rahbarlik qilish bo‘yicha o‘z funksiyalarini bajarishga ham erishiladi⁸.

Xalq deputatlari Kengashlari faoliyatining tashkiliy shakllari mustaqil O‘zbekistonning birinchi Konstitutsiyasi mazmunidan kelib chiqadi. Xalq deputatlari Kengashlari faoliyatining asosiy tashkiliy shakllariga quyidagilar kiradi: a) Xalq deputatlari Kengashlarinig sessiyalari; b) Hokimlarning ijroiya apparati; c) Xalq deputatlari Kengashlarining doimiy komissiyalari; d) Davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining saylov okrugidagi faoliyati. O‘zbekiston Respublikasi «Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida»gi Qonunining 17-moddasiga ko‘ra, xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining asosiy ish shakli sessiya hisoblanadi⁹.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining sessiyalari tegishli hokim, hokim yo‘qligida esa uning o‘rinbosarlaridan biri tomonidan zaruratga qarab biroq, yiliga kamida ikki marta chaqiriladi. Sessiya, shuningdek xalq deputatlari tegishli Kengashi deputatlari kamida uchdan ikki qismining tashabbusiga binoan ham chaqirilishi mumkin. Kengash sessiyasini chaqirish to‘g‘risidagi qarordan deputatlar sessiya ochilishidan kamida yetti kun oldin xabardor qilinadi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlashga, atrof-muhitni muhofaza qilishga doir o‘z vakolatlariga berilgan masalalarni, tashkiliy masalalar va O‘zbekiston Respublikasining qonunchiligiga muvofiq nazorat etishga doir boshqa masalalarni hal etadi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga o‘z faoliyatida ko‘plab vakolatlar yuklatilgan. Jumladan:

- hokimning taqdimiga binoan, hududni rivojlantirishning istiqbolga mo‘ljallangan dasturlarini, tuman, shaharning bosh rejasi va uni qurish qoidalarini tasdiqlash;

⁸ Azizxo‘jayev A.A. va boshq. Konstitutsiyaviy huquq (izohli lug‘at).-T.: Akademiya, 2001. - 160 b. .

⁹ O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi Qonun.

- viloyatlar va Toshkent shahri mahalliy budjetlarini, shuningdek tumanlar va shaharlar budjetlarini tegishincha viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimlarining taqdimnomasiga binoan ko‘rib chiqish hamda qabul qilish;

- viloyatlarning viloyat budjetlari, Toshkent shahrining shahar budjeti hamda tumanlar va shaharlar budjetlari daromadlarining prognozlarini ma’lumot uchun qabul qilish;

- viloyatlarning viloyat budjetlariga va Toshkent shahrining shahar budjetiga, tumanlar va shaharlar budjetlariga o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risidagi qarorlarni tasdiqlash;

- tegishli budjetlardan moliyalashtiriladigan hududiy budjet mablag‘larini taqsimlovchilarning budjet mablag‘laridan samarali foydalanilishi hamda erishilgan natijalar to‘g‘risidagi hisobotlarini eshitish;

- viloyatlar va Toshkent shahri mahalliy budjetlarining, shuningdek tumanlar va shaharlar budjetlarining tegishli davrdagi ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlarni tegishincha viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimlarining taqdimnomasiga binoan ko‘rib chiqish hamda tasdiqlash;

- mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning stavkalarini qonunchilikda belgilangan miqdorlar doirasida belgilash;

- hokimni va uning o‘rinbosarlarini lavozimga tasdiqlash, hokimni va uning o‘rinbosarlarini lavozimdan ozod etish, ularning faoliyatiga doir hisobotlarini, shuningdek hokimlarning viloyat, tuman, shahar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng muhim va dolzarb masalalari yuzasidan hisobotlarini tinglash;

- hokim qarorlarini tasdiqlash;

- xalq deputatlari Kengashining Ish tartibini, xalq deputatlari Kengashi doimiy va boshqa komissiyalari to‘g‘risidagi nizomlarni tasdiqlash, ularga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish;

- xalq deputatlari Kengashining doimiy va muvaqqat komissiyalarini, boshqa organlarini tuzish, saylash va tugatish, ularning tarkibini o‘zgartirish, ular ishiga doir hisobotlarni tinglash;

- qonunchilikda belgilangan hollarda va tartibda xalq deputatlarining vakolatlarini e'tirof etish va muddatidan oldin to'xtatish, ularni javobgarlikka tortish uchun rozilik berish;

- ijroiya hokimiyati bo'limlari, boshqarmalari, boshqa tarkibiy bo'linmalari rahbarlarining hisobotlarini, shu jumladan qonunlarga rioya etilishi, tegishli xalq deputatlari Kengashlari qarorlarining va doimiy komissiyalar tavsiyalarining bajarilishi yuzasidan hisobotlarini eshitadi;

- tegishli prokurorlarning hisobotlarini eshitish;

- O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi hududiy bo'linmalari rahbarlarining hisobotlarini eshitish;

- tegishincha sog'liqni saqlashni boshqarish hududiy organlari, tuman (shahar) tibbiyot birlashmalari, tuman markaziy ko'p tarmoqli poliklinikalari rahbarlarining hisobotlarini eshitish;

- tegishincha hududiy adliya boshqarmalari va tumanlar (shaharlar) adliya bo'limlari boshliqlarining axborotini eshitish;

- xalq deputatlarining so'rovlarini qarab chiqish va ular yuzasidan qarorlar qabul qilish;

- hokimning va quyi Kengashning O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga mos kelmaydigan qarorlarini bekor qilish;

- hokimning taqdimiga binoan hokimlik strukturasi, uning xodimlari shtatlari va ish haqi fondini tasdiqlash kiradi.

Mazkur vakolatlardan kelib chiqib, Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari bevosita hokim faoliyatini nazorat qilish, ayrim hollarda cheklab qo'yish mexanizmiga ega. Taassufki, ushbu normalarning ayrim jihatlari ijro qilinish mexanizmida jiddiy kamchiliklar mavjudligini qayd etish lozim. Hokim lavozimini egallagan shaxsning Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari faoliyatiga boshchilik qilishining belgilanishi ham bu kamchiliklarning ildizi vazifasini bajarmoqda desak yanglishmagan bo'lamiz. [Mana shu jihatlarni e'tiborga olgan holda Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari raisi lavozimi ta'sis etilishi va bu lavozimni egallaydigan shaxs Xalq deputatlari viloyat, tuman va

shahar Kengashlari saylangandan so'ng, dastlabki yig'ilishda Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari deputatlari orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanishi vakillik va ijro hokimiyatining bir shaxs qo'lida to'planishining oldini olgan bo'ladi. Shuningdek viloyat, tuman va shahar hokimlari ham xalq tomonidan bevosita saylab qo'yilishi demokratiyaning muhim elementlaridan biri sanaladi. Bunda hokim lavozimiga nomzodni Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlarida eng ko'p deputatlik o'rnini egallagan siyosiy partiya yoxud teng miqdorda deputatlik o'rnini egallagan bir nechta siyosiy partiyalar tomonidan kiritilishi ham mahalliy davlat hokimiyati asoslarini demokratik izga solishda juda katta muvaffaqiyatli qadam bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I. A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. - T.: O'zbekiston, 2000. - B.207.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Azizxo'jayev A.A. va boshq. Konstitutsiyaviy huquq (izohli lug'at).-T.: Akademiya, 2001. - 160 b. .
4. O'zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida”gi Qonun.
5. O'zbekiston Respublikasi “Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashi deputatining maqomi to'g'risida”gi Qonun.

